

Forskningsartikel

Ljudarkivet som källa

En problemtaxonomi för ljudforskning

Johan Malmstedt

Sweden was one of the first countries in the world to implement complete archiving of national mass media content. The result is a uniquely comprehensive collection of archived sound, growing exponentially by the day. Despite this, the audio archive remains underutilized. Against this background, the following article reflects on the issue: What are the fundamental problems of the sound archive as a source?

The article summarizes the international research debate on sound archives and proposes a problem taxonomy for future research. The problems posed by recorded sound can be divided along the three Aristotelian categories of knowledge; *techne*, *phronesis*, and *episteme*. By sorting the multifaceted problems of the sound archive into these three categories, we can clarify and distinguish different obstacles, while studying their interrelationships. In this way, the article hopes to provide a basis for further interdisciplinary discussion on the subject, and to contribute to a revised status of archival sound.

Keywords: sound archives; theory of knowledge; media archaeology; sound studies

Sverige var ett av de första landen i världen att genomföra heltäckande arkivering av nationellt massmedieinnehåll. Resultatet är en unikt omfattande samling arkiverade ljud, som med varje dag växer exponentiellt. Trots detta är ljudarkivet en av de minst utnyttjade källorna i kulturhistorisk forskning. Mot denna bakgrund reflekterar följande artikel kring frågan: Vilka grundläggande problem innebär ljudarkivet som källa?

Artikeln sammanfattar den internationella forskningsdebatten kring ljudarkiv och föreslår en problemtaxonomi för framtida ljudforskning. De problem som det inspelade ljudet innebär kan delas upp i enhetlighet med de tre aristoteliska kunskapskategorierna; *techne*, *fronesis* och *episteme*. Genom att sortera ljudarkivets mångfacetterade problem i dessa tre kategorier kan vi tydliggöra och särskilja olika hinder, samtidigt som vi kan studera deras inbördes relationer. Artikeln hoppas på så sätt utgöra ett underlag till en fortsatt interdisciplinär diskussion kring ämnet, och bidra till en reviderad status för arkiverat ljud.

Nyckelord: ljudarkiv; kunskapsteori; mediearkeologi; sound studies

Det bevarade ljudets status i Sverige har förändrats drastiskt sedan ett första ”hörskåp med magasinerat prat” väckte uppmärksamhet i nyhetsmedier 1878 (Franzen et al. 2008: 12). Det till en början svala intresset för att använda ljudtekniken inom vetenskapen har beskrivits som en ”mediehistorisk anomali”. Först under 70-talet uppnådde det inspelade ljudet statligt erkännande för sin ”nyckelställning för massmedieforskningen i Sverige” (Snickars 2021: 38; SOU 1974: 94). Idag är inspelat ljud en så alldaglig nödvändighet att det lätt tas för givet. Svenskt arkivväsande bevarar idag inte bara 1900-talets ljudande

kulturarv. Där förvaras dessutom en stor mängd historiskt och nyproducerat massmedieinnehåll. Resultatet är omfattande ljudarkiv som växer i exponentiellt tempo. Ljudband och hårddiskar staplas på höjd. Trots detta är denna väldiga mängd ljuddata en av de minst utnyttjade källorna inom kulturhistorisk forskning, med undantag för musikvetenskapliga uppslag. I förhållande till sin omfattning förblir ljudarkivet till stor del stumt.

Under 1900-talets andra hälft ses framväxten av en ny arkivpolitisk lagringsregim. Audiovisuella dokument och moderna medier blir allt mer betydelsefulla, både inom och utanför arkiven. Inom svensk kontext kan ett

ökat intresse för dessa förvaringsformer spåras i såväl dagstidningsdebatt som i offentliga utredningar under 1960-talet.¹ Det heter nu att ”nya medier, likt radio” innehåller ”viktig information” som bör sparas i ”liknande utsträckning som det skrivna materialet” (Cnattingius 1975: 27). När Arkivet för ljud och bild öppnar portarna för pliktleverans 1979 är det en världsunik institution i precis detta avseende. Trots att intresset för moderna medier och audiovisuellt material har vuxit ut i världen är det endast på ett fåtal platser som beslutet fattats att faktiskt bevara all audiovisuell produktion. Detta är av flera anledningar en svår uppgift, inte minst av kostnadsskäl. Det lyckades inte heller fullt ut, och framför allt har televisionsmaterialet blivit försummat. Ljuddata har däremot fortsatt att lagras i högt tempo och med flertalet dokumenterade radiokanaler, musik och forskningsintervjuer har resultatet snabbt blivit en mycket omfattande samling inspelat ljud. I en sammanfattning från 2005 framställdes det svenska massmediarkivet som det största i sitt slag, men ändå brukas denna unika källa inte i någon större utsträckning (SOU 2005). Mot denna bakgrund blir det intressant att reflektera över de hinder och problem som kan stå i vägen för den lyhörde forskaren.

För att utforska ljudets paradoxala roll som underutnyttjat överflöd föreslår följande artikel en taxonomi för tre grundläggande problemområden hos det bevarade ljudet som källa. Att hantera problem, istället för möjligheter, är inte ett uttryck för pessimism, utan bottenar i en nyfikenhet kring det ljudande materialets underutvecklade position. Genom att uppmärksamma några av de grundläggande problemen kan förhoppningsvis denna artikel utgöra ett underlag till en fortsatt interdisciplinär diskussion kring ämnet, och samtidigt leda till en reviderad status för arkiverat ljud. För att ge frågan ökad aktualitet i svenskt forskningssammanhang sammanfattas i artikeln några av de huvudsakliga problemdiskussioner som uppdragats inom nationell kontext.

Som vägledning i framställandet av en taxonomi för de tre problemen använder jag de klassiska, aristoteliska kunskapskategorierna.² I *Den nikomachiska etiken* presenteras den inflytelserika triangulering av kunskapen som kommit att lägga grunden för aristotelisk vetenskapsteori (Gustavsson 2000). De tre kunskapskategorierna benämns i svensk kontext som *fronesis*, *techne* och *episteme*. Den sistnämnda kategorin, episteme, brukar vanligen anses motsvara vetenskaplig kunskap. Begreppet kan idag återfinnas i termer likt ”epistemologi”, och har primärt teoretiska förtecken. I kontrast till denna form av teoretisk kunskap motsvarar *techne* det tekniska vetandet. *Techne* har att göra med hur vi relaterar till de redskap med vilka vi utforskar världen. Den återstående kategorin, *fronesis*, handlar i sin tur i grova drag

om hanteringen av det enskilda, konkreta fallet. Det brukar ibland översättas som praktisk eller etisk kunskap, men det historiska bruket har omfattat fler aspekter än bara de explicit etiska. Genom att sortera in ljudarkivets mångfacetterade problem i dessa tre kategorier kan vi tydliggöra och särskilja olika hinder, samtidigt som vi kan studera deras inbördes relationer. Som genomgången också hoppas påvisa, uppstår potentiella lösningar till dessa problem just genom att betrakta taxonomins överlappningar.

Episteme

Ljudarkivet finns inte. Det hävdar i alla fall mediefilosofen Wolfgang Ernst i sin bok *Sonic time machines* från 2016. Han varnar: ”Detta är inte ett arkiv”, utan en samling sparade signalvärden utan intern ordning (Ernst 2016: 116, min översättning). Det behövs en maskin eller en algoritm för att ge samlingen form och ton. Det finns, enligt Ernst, inget ljudarkiv, bara inspelat ljud. Resultat innebär en epistemologisk källa, vars innehåll är helt väsensskilt från allt vi tidigare associerat med arkivet. Ernst är inte ensam om att peka ut ljudarkivets ”paradoxala” natur (Ernst 2012: 16). Radiohistorikern Wolfgang Hagen och medie- och kulturvetaren Kate Eichhorn har båda beskrivit hur föreställningen om ett ljudarkiv bygger på en grundläggande motsägelse (Hagen 2017; Eichhorn 2008). Det tycks råda en sorts epistemologisk osäkerhet kring hur vi skall förstå dessa anhopningar av ljud. Samtidigt som dess status som arkiv ifrågasätts hyllar samma författare det inspelade ljudet som en sorts tidsmaskin. Det är en spridd uppfattning. När British Library lanserade sin insamling för ljudbandsdigitalisering poängterades att materialet är ”det närmaste forskningen kommer till tidsresor” (Dryden 2014, min översättning).

Det finns också en tradition inom historieforskningen där man försökt ”höra historien” (Smith 2004: 6). Under 1980 växer ljudantropologin fram med forskare som Mark M. Smith i spetsen. Denna vision är dock betydligt äldre. Jonathan Sterne är en av flera forskare som har kopplat intresset för att lyssna på förflutna ting till modernitetens framväxt under 1800-talet. I sitt verk *The audible past* beskriver han hur ljudinspelningen ”var en förlängning av förändrade praktiker och förståelser av bevarandet av kroppar och mat, till följd av inbördeskriget” (Sterne 2012: 12, min översättning). Det har alltså i viss utsträckning rört sig om ett intresse av att få direkt tillgång till förflutna. Edyson, ljudinspelningens utnämnda upphovsman, marknadsförde själv fonografen som en teknik för att bevara de döda för framtiden.

Målsättningen att bevara det förflutnas klanger för framtiden innebär i förlängningen en fråga om källans ljudande status. Ljudet från det förflutna kan tyckas bevarat, men själva ljudvågorna återuppstår ur en helt annan källa. Problemet med att separera ett ljud från sin källa i världen har upptagit ljudintresserade tänkares uppmärksamhet under större delen av

¹ För mer om ljuddokumentet i den svenska kontexten, se exempelvis Pelle Snickars bok *Kulturarvets mediahistoria* (2021).

² Inom den svenska vetenskapsteoretiska forskningen har Bernt Gustavsson uppmärksammat det aristoteliska kunskapsfilosofins betydelse.

1900-talet. Frågan om hur ett ljud förhåller sig till sitt ursprung diskuterades av musiker som Pierre Schaeffer och kulturkritiker som Max Picard. En av de mer skeptiska granskningarna av det inspelade ljudets egenskaper lanserades av den kanadensiska forskaren Murray Schafer. I dennes arbeten från 1970 och framåt återkommer begreppet schizofoni. Han försöker med detta begrepp sammanfatta den kognitiva förvirring som uppstår när människan upplever ett ljud som ryckts från dess källa. Schafer såg denna lockelse som en synd, en form av begär efter en ohälsosam njutning som mynnande ut i ett diagnosbart tillstånd av förvirring (Schafer 1977). Ljudinspelning gör oss förvirrade just därför att den lurar oss till att tro att vi är i kontakt med en källa i världen, när det i själva verket är så att det är precis denna inspelningsprocess som berövat ljudobjektet sin materialitet. Utifrån ett sådant perspektiv är alltså ljudinspelning inte en tidsmaskin, utan en illusion. Om ljudarkivets status som tidskapsel är satt på spel går det istället att hitta en mer pragmatisk begreppsbestämning i svenska Nationalencyklopedin. Där heter det att ljudarkivet är ett ”förvaringsrum för ljudinspelningar på olika medier” (NE 2022: 1). Ljudarkivets epistemologiska position är här helt enkelt en plats där ett antal lackskivor med ingraverade ljudvågor bevaras.

Tyvärr grumlas även denna definition när den digitala förvaringens epistemologiska implikationer tas med i beräkning. I den tidsålder då merparten av ljudarkiven utgörs av digitala databaser förlorar NE:s tillsynes säkra bestämning sin träffsäkerhet. Det är långt ifrån givet att ljuden finns bevarade i ett specifikt rum. I stället fördelas deras existens mellan utspridda servrar och webbaserade kataloger. Föreställningen om ljudinspelningen som bunden till ”olika medier” är inte heller optimal. Som flera forskare argumenterat leder den digitala tekniken snarare till framväxten av ett monomedium. Kassetband, fonografrullar och lackskivor har förvandlats till ettor och nollor. Kvar från NE:s formulering kvarstår då bara begreppet ”ljudinspelning”, men även detta har ruckats i sin grund.

Den klassiska föreställningen kring ljudinspelning bygger på en indexikal process där ljudet i sin fysiska närvaro lämnar ett avtryck på ett material, direkt format av dess faktiska fysiska egenskaper. Ljudvågen avtecknar sig i lacken. Digitalt ljud bryter denna föreställning av indexikalitet genom att omvandla ljudvågen till information, eller som Friedrich Kittler benämnde det, ”det symboliskas nålsöga” (Kittler 1999: 23, min översättning).³ Bara det som kan omsättas i binär kod bevaras i det digitala ljudarkivet. Detta leder till problem rörande källans autenticitet – problem som den europeiska arkivorganisationen IASA (International Association of Sound and Audiovisual Archives) har tagit på stort allvar. I organisationens omfattande

stadgar för en internationell inspelningsstandard förespråkar man som lösning att alla ljudinspelningar har en unik essens. Det är denna essens som grammofonskivan, såväl som Wav-filen, bevarar. Någon närmare bestämning av denna essens erbjuds dock inte, och om vi betraktar IASAs arbete historiskt blir det uppenbart att definitionen är under pågående omförhandling. Så sent som 2005 ändrades exempelvis föreställningen om brusets betydelse för ljudinspelningens så kallade essens (IASA 2005). Där medieteknikt orsakade ljudfenomen, så som knaster och bandhopp, tidigare skulle städs bort från den digitala kopian i syfte att rena fram essensen, faller dessa fenomen idag inom ramarna för vad som skall bibehållas. Det visar på en pågående konflikt rörande vad källan i det digitala ljudarkivet egentligen är. Som kunskapsobjekt tycks således den ljudintresserade forskaren stå inför en ansamling av symbolisk kod, tvåfaldigt avlägsnad från ett föreställt ursprung. En sådan teoretisk komplexitet kan sannolikt verka avskräckande, men som följande avsnitt vill visa har inte det digitala ljudarkivet uppstått ur ett vakuum. Snarare är det inbäddat i ett system av medietekniker som också kan användas för att underlätta förståelsen av dessa anhopningar av data.

Techne

Kittler var inte bara nyfiken på de olika förvaringssystemens filosofiska innebörd. Han insåg också deras metodologiska konsekvenser och formulerade 1999 den provokativa tesen att ”diskursanalys inte kan appliceras på ljudarkiv” (Kittler 1999: 5, min översättning). I kontrast till Kittlers utsago har ljudarkivet faktiskt i upprepade studier utsatts för just diskursanalys. Inte desto mindre pekar hans provokation mot ett metodologiskt problem. Inspelat ljud, även om det råkar innehålla rent och brusfritt tal, innebär vissa problem för den diskursanalytiska metoden. Diskursanalysens historia har ofta spårats till studier i stilistiska egenskaper hos den skrivna texten. Även om teoretikerna Chantal Mouffe och Ernesto Laclau bidragit till att utvidga förståelsen av diskursbegreppet bortom text i strikt mening, löper en tydlig historisk linje tillbaka till det skrivna ordet, via Leo Spitzer och den tidiga hermeneutikens bibeltolkningar. Problematiken blir inte minst tydlig i praktiska moment där forskaren skall demonstrera sina resultat. Mänskliga uttryck kan dokumenteras i olika modaliteter, liksom det analoga fotots visuella natur, grammofonens ljudavtryck och CD-skivans datapunkter. En översättning från den ena modaliteten till den andra innebär, som Kittler påpekade, inte sällan svårigheter (Kittler 1999: 76). Då den skrivna artikeln tenderar att huvudsakligen vara av textlig karaktär underlättas inkorporering av andra textuella källor.⁴

³För mer om indexikalitet och symbol, se: Ernst, Wolfgang, *Sonic Time Machines*, 2016.

⁴Det förekommer naturligtvis ofta att akademiska artiklar inkorporerar bilder. Idag blir det också vanligare att, med hjälp av digitala publikationstekniker, bädda in såväl ljud som rörlig bild och interaktiv datarepresentation. Inte desto mindre tenderar det huvudsakliga resonemanget att fortfarande presenteras textligt.

Medan det skrivna citatet framstår som en naturlig del av den textbaserade forskningspraktiken, innebär transkriberingen alltid ett moment av förtroende från mottagaren. Remediering från talad utsago till text kräver att vi litar på forskarens omdöme och metod.

Språnget från klingande mening till textuella bevisföring präglas också av det faktum att tal ofta omfattar betydligt mer information än bara det syntaktiska innehållet. Ett röstläge kan ha betydande inverkan på en utsagas emotionella innebörd och ironins tonalitet kan vända meningsinnehållet till dess motsats. Tystnader kan ge en antydning om nervositet och tvivel. Denna komplexitet har behandlats i den undergren av diskursanalys och språkforskning som går under namnet konversationsanalys. Forskningsämnet har sedan 50-talet undersökt olika aspekter av meningsutbyten med fokus på utvecklingen av annoteringstekniker för just tystnadspaus och tonala indikationer. En av ämnets företrädare, Paddy Scannell, har i synnerhet betonat att konversationsanalysen ger ett viktigt bidrag till kulturstudier genom att belysa det ljudande meningsutbytet komplexitet (Scannell 2021).

Dessa exempel tyder på att det kanske ändå inte är omöjligt att studera ljudarkivets diskurser, men det tycks kräva en rad nya tekniska lösningar. Konversationsanalysens insikter pekar dock mot den mer fundamentala metodproblematik som sannolikt var i fokus för Kittlers ovanstående provokation. Om vi beaktar att det inspelade ljudet faktiskt utgör en annan modalitet än skriven text konfronteras vi med frågan kring hur signalernas flöde överhuvudtaget kan representeras textligt. Den mångfald av frekvenslager som skapar den unika karaktären hos en röst låter sig inte lätt beskrivas. Denna metodologiska problematik blir än mer påtaglig om vi betraktar den kunskap som idag finns rörande hörselintryckens högst subjektiva natur. Ännu svårare blir det att inordna alla andra soniska fenomen under det heuristiska språkets begränsade antal symboler. Sedan ljudinspelningens begynnelse har det funnits ett intresse av att inte enbart bevara tal, utan också ljudet av de miljöer som omger talet. Svårigheten i detta projekt är inte bara filosofisk. Problem uppstår redan på teknisk nivå. Att försöka artbestämma ett ljud i en inspelning genom att bara hänvisa till dess antagna källa lämnar ljudets faktiska karaktär därhän. Här står i stället forskaren inför problemet att studera ljudet självt och förstå vad det representerar. Det är en komplikation som fordrar bekantskap med ljudets tekniska förutsättningar. Först genom att reflektera över ett ljud utifrån dess amplitud och frekvensvärden, dess klangfärg och rytm blir det möjligt att studera ljudet som sådant. Detta kräver i sin tur en matematisk och teknisk förkunskap som sällan hör till humanistens grundutbildning. Fördelen med den idag allt mer lätthanterade digitala bearbetningstekniken är att den matematiska expertkunskapen kan ersättas av automatiserad analys. För den ljudintresserade forskaren finns idag såväl mjukvara som kod, vilket ger tillgång till

både matematiska och visuella representationer av ljudinnehållet. Detta möjliggör i sin tur att materialet enkla kan inkorporeras i den skrivna artikelns genre och medium.

Utöver dessa transpositionstekniska svårigheter återstår dock ett ytterligare, mer grundläggande, tekniskt problem. Litteraturvetaren Tanya Clement har benämnt problemet som ”mörka arkiv” (Clement 2021: 2. Min översättning). Begreppet syftar till att belysa svårigheterna med den överblickbarhet som ljudarkivet riskerar att skapa. Annotations- och metadatabrist drabbar enligt Clement ljudarkivet i större utsträckning än övriga lagringsmodaliteter. Allt från anonyma vinylskivor till backar med etikettlösa kassetband möter forskaren i ljudarkivet. Texter kan också sakna entydiga ursprungsangivelser, men som Clement argumenterar är svårigheterna fler när det kommer till ommarkerade kassetband. Forskaren konfronteras först och främst med frågan kring hur ett specifikt material överhuvudtaget kan spelas upp. Att veta vilken metod som passar till ett givet historiskt inspelningsformat är en kunskap i sig. Datoriseringen av medierna löser delar av denna problematik men introducerar istället andra hinder. Förmånen med den något enklare uppspelningssituationen som digitala arkiv erbjuder ersätts av en ännu skralare metadataförståelse. Flera forskare har varnat för att det hastiga tempo i vilket många ljudarkiv digitaliserats har lett till ett försummande av arkivteknisk noggrannhet, vilket genererar allt fler ”mörka arkiv” (Reséndiz 2016; Bressan & Declercq 2018). Samtidigt utgör de digitala medierna i sig själva en dramatisk faktor i produktionen av ständigt växande mängder ljuddata utan tydliga annoteringar. Detta har exempelvis påvisats av medieforskaren Jeremy Morris i hans studier av podstar som historiskt material (Morris 2019). De samtida ljudarkiv som består av podcastdatabaser ställer forskaren inför nya variationer av dessa tekniska problem. Filerna må vara enklare att spela upp, men den enorma mängden, och dess relativt bristande textliga annotering, gör materialet i stället högst avskräckande. På så sätt har digitala medieringsformer sannolikt erbjudit lika många lösningar som de genererat nya problem. Denna uppsjö av tekniska svårigheter kan framstå som överväldigande, men situationen blir oftast mer hanterbar när forskningen skall omsättas i praktiskt utförande.

Fronesis

De tekniska svårigheterna kring format och omfattning för ett ljudande materialurval kvarstår till den punkt då en faktisk forskningsfråga formulerats. Det digitala ljudarkivets överväldigande omfattning krymper direkt när frågor kring juridik och etik hamnar på agendan. Detta kan betraktas som den fronesiska kunskapens område. Det rör frågor om den praktiska och etiska interaktionen med ett faktiskt studiematerial. Och här finns det många aspekter som avgränsar forskarens ansatser. Även om ljudarkivet

tekniskt sett erbjuder en ofantlig mängd data finns idag tydliga begränsningar som gör denna omfattning mindre relevant i praktiken.

Den kanske mest betydande faktorn här är av juridisk karaktär. Medieforskaren Nanna Bonde Thylstrup summerade situationen väl i en artikel om det kulturella minnets status i den digitala tidsåldern: ”Medan dessa nya digitala samlingar tycks förverkliga den latentetiska naturen hos radio och befria den från temporala och spatials begränsningar, utgör digitala samlingar en ny rad hinder i form av spatio-temporala bredbandsregimer och upprättshovsfrågor” (Thylstrup 2018: 189, min översättning). Det vid första anblicken överväldigande materialet som möjliggjorts genom digitaliseringen visar sig snabbt vara högst begränsad. Thylstrup fortsätter med att specificera hur tillgången till radioprogram är anmärkningsvärt inskränkt, primärt på grund av ”nationella policy-beslut kring upphovsrätt och integritet” (Thylstrup 2018: 189, min översättning). I sin sammanfattning klargör hon att även om digitalisering ger upphov till nya högtflygande ”fantasier”, är den praktiska situationen snarare präglad av högst begränsad åtkomst. Oavsett hur tekniskt kunnig och metodologiskt förbädd radioforskaren är står andra, mer praktiska, problem i vägen för drömmen om ett heltäckande material. IASA varnar också forskare för att även inspelningar som inte är produkter av den kommersiella sfären, eller som över huvud taget inte har publicerats, ofta ändå är skyddade av någon form av upphovsrätt (IASA 2011). Från och med den punkt där forskaren inleder sin interaktion med ljudarkivet kommer därför materialets omfattning med största sannolikhet att minska drastiskt.

Urval och tillvägagångssätt måste dock inte enbart förhålla sig till upphovsrättens stadgar, utan bör också ha ett genomtänkt förhållande till mer nyanserade, etiska spörsmål. Under de senaste åren har ljudarkivet som källa ifrågasatts utifrån bland annat postkolonialt perspektiv (Ajotikar 2021). Musikforskaren Luis-Manuel Garcia är en av många som har pekat på hur ljudarkivet tycks återskapa starka hierarkiska kunskapsdiskurser byggda på koloniala maktförhållanden (Garcia 2017). Samlingarna är ofta ackumulerade på ett tveksamt sätt. Detta komplicerade förhållande mellan ljudarkivet och politiska frågor har nyligen historiskt tematiserats av forskarna bakom ett specialnummer av tidskriften *Technology and Culture* från 2019. Bidragen visar på hur ljudinspelningens övertygande natur har använts som svepskäl för såväl nazistiska som imperialistiska ansatser och syftar till att ”tydliggöra exakt hur nära ljudarkivet är förbundet med ideologiska krafter” (Birdsall 2019: 17, min översättning). Dessa texter utgör ett viktigt initiativ till att kontextualisera ljuddata, och den genererade kunskapen bör integreras i hur forskningen tar sig an källorna. Detta kritiska perspektiv synliggör ett problem för forskaren. Finns det överhuvudtaget etiskt acceptabla anspråk kring ljudande material, där människans röst finns ingraverad i all sin sårbara exponering?

Ett svar på denna fråga kommer från ljudforskaren Britta Lange som under sin karriär vid Humboldts universitet återkommande lyft fram det ljudande materialets problem och möjligheter. I sin senaste bok *Captured voices* från 2022 ställer Lange problemet på sin spets. Genom att studera inspelningar från krigsfångar från första världskriget utforskar hon hur forskningen kan utveckla en respekt för de talande källorna som inte ”bara innefattar ett hörande, utan också ett lyssnande” (Lange 2022: 7, min översättning). I kombination med den juridiska begränsningen kan dessa insikter göra ljudarkivet till ett mycket begränsat material. Det finns dock andra vägar till förståelse för detta problem, vilka i sin tur gynnas av de epistemologiska betänkligheter som tidigare nämnts. Ernst är en av de teoretiskt orienterade ljudforskare som visat på att ljudinspelningens innehåll varken behöver förstås som syntaktiskt eller semantiskt. I stället kan ljudarkivet studeras som en ansamling av signaler. Genom att öppna historieforskningen för att studera ljudet som sådant, det vill säga signalerna, frekvenserna och decibelens historia uppstår utvägar ur de etiska och juridiska svårigheterna kopplade till det privata i den mänskliga rösten. Genom att göra själva ljudet till objekt för historieforskningen avpersonifieras arkivets innehåll, och de mänskliga subjektenskap som inryms kan få existera i anonymitet. Samtidigt öppnar signalens epistemologiska status möjligheter att kringgå upphovsrättsskydd. Även om själva talet eller musiken i inspelningen inte får spridas, är det betydligt svårare att begränsa information rörande dess decibelnivå och frekvenskurvor. På så sätt ger den epistemologiskt baserade kunskapen om det inspelade ljudets karaktär nya uppslag, vilka möjliggör den faktiska forskningsinsatsen i ljudarkivet.

Rekapitulation

Att rada upp problem på detta sätt är inte den mest uppmuntrande verksamheten forskningen kan ägna sig åt. Min förhoppning är i alla fall att väcka nyfikenhet kring dessa anhopningar av hinder. Genom att erbjuda en introduktion till, och en taxonomi över dessa problem ämnar denna text primärt ge upphov till vidare diskussion och debatt inom den svenska kontexten. Den problemindelningen som här framställs är varken slutgiltig eller objektiv. För en enskild forskare visar sig kanske bara ett av dessa hinder, men genom att skissera problemens inbördes relation blir det möjligt att föreslå möjliga utvägar. För att demonstrera dessa passager genom ljudarkivets snåriga innehåll har jag valt att betrakta överlappningarna mellan problemområdena. Ljuddataans grundläggande epistemologiska flyktighet kan stabiliseras genom att fördjupa forskningens tekniska förståelse. Genom ett arbete med signalanalytiska redskap kan ny epistemologisk förståelse för ljudets innehåll uppstå. Men tekniken innebär inte upphävandet av alla hinder, och den digitala medieringen erbjuder lika många problem som den erbjuder lösningar. För att inte

fastna i de svindlande perspektiv som genereras av de samtida arkivmedierna kan forskaren vinna mycket på att börja direkt i den konkreta frågeställningen. Den faktiska materialtillgången visar sig ofta krympa i omfattning när praktiska aspekter som juridik och etik tas i bejakande. De aspekterna kräver nyanserad och initierad behandling, och för att göra sådana bedömningar krävs en djuplodande förståelse för det digitala ljudets epistemologiska status.

Det finns alltså ingen direkt lösning på dessa problem, utan utvägarna ligger i problemområdenas överlappande aspekter. Genom att bejaka hur de epistemologiska, tekniska och etiska frågorna överlappar varandra kan förhoppningsvis den humanistiska ljudforskningen fortskrida och utvecklas, även inom svensk miljö. Först genom att fortsätta rikta nyfikna öron mot problemområdenas förhållande till varandra kan ljuddata få den framtid inom humanioras forskningsrepertoar som dess ställning inom samhället i stort påkallar.

Författarpresentation

Johan Malmstedt är doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap med inriktning mot digital humaniora vid Institutionen för kultur- och medievvetenskaper och Humlab, Umeå universitet. Han har en bakgrund inom idé- och lärdomshistoria samt digital humaniora, och intresserar sig för förhållandet mellan tänkande och ljudmedier. Ljudarkiv – både som kunskapskälla och historisk företeelse – är fokus för hans avhandlingsarbete som syftar till att kartlägga ljudreproduktionsmediers och ljuddokument under svensk modernitet.

Källor och referenser

- Ajotikar, Rasika & van Straaten, Eva-Maria Alexandra (2021). Postcolonial sound archives: Challenges and potentials. An Introduction. *World of music*, 10(1): 5–20.
- Birdsall, Carolyn & Tkaszky, Viktoria (2016). *Listening to the archive, Technology and Culture*, 60(2): 1–13.
- Bressan, Fredrica, & Declercq, Brecht (2018). Digital philology: Introduction to the special issue. *Journal of New Music Research*, 47(1): 257–277.
- Clement, Tanya (2021). Audiated annotation from the middle ages to the open web. *Digital Humanities Quarterly*, 15(1).
- Cnattingius, Claes (1975). Legal deposit of sound recordings in Sweden. *Phonographic Bulletin*, 13(1): 26–30.
- Dahlin, Jan (1977). Ljudband som historiskt källmaterial: Reflexioner kring ett praktikfall. *Scandia*, 43(1), Lund: Scandia.
- Dryden, Steven (2014). The Save our Sounds project. London: <https://britishlibrary.typepad.co.uk/sound-and-vision/uk-soundmap/> [18 april 2022].
- Ernst, Wolfgang (2016). *Sonic time machines*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ernst, Wolfgang (2012). *Digital memory and the archive*. Minnesota: University of Minnesota Press
- Eichhorn, Kate (2009). Past performance, present dilemma: A poetics of archiving sound. *Mosaic*, 42(1): 183–198.
- Franzén, Tony, Sundberg, Gunnar & Thelander, Lars (2008). *Den talande maskinen: de första inspelade ljuden i Sverige och Norden*. Helsingfors: Suomen äänitearkisto.
- Garcia, Manuel (2017). Sound archives under suspicion. In: *Historical sources of ethnomusicology in contemporary debates*. Ziegler, Åkesson (eds.) Cambridge: Cambridge Scholars Publishing: 10–20.
- Gustavsson, Bernt (2000). *Kunskapsfilosofi: Tre kunskapsformer i historisk belysning*. Wahlström & Widstrand, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hagen, Wolfgang (2017). On the impossibility of archiving the radio and its virtues. *Interactions: Studies in Communication and Culture*, 8(1): 35 – 44.
- IASA (2005). IASA-TC 03. London.
- IASA (2010). Ethical principles for sound and audiovisual archives. Association of Sound and Audiovisual Archives. London.
- Kittler, Friedrich (1999). *Gramophone, Film, Typewriter*. Stanford: Stanford University Press.
- Lange, Britta (2022). *Captured voices*. Berlin: Kadmos Verlag.
- Morris, Jeremy (2021). Infrastructures of discovery. *Cultural Studies*, 35(1): 728–749. London.
- NE, "fonotek". <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/fonotek> [18 april 2022].
- Reséndiz, Perla Olivia Rodriguez (2016). Digital preservation of sounds. *Investigación Bibliotecológica*: 173–195. Mexico City.
- Scannell, Paddy (2021). *Love and communication*. Oxford: Polity Press.
- Schafer, Murray (1977). *The tuning of the world*. New York: Random House.
- Smith, Mark M (2004). *Hearing history*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Snickars, Pelle (2021). *Kulturarvets mediehistoria*. Lund: Mediehistoriskt arkiv.
- SOU 1974:94: Bevara ljud och bild. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2005:1: Radio och TV i allmänhetens tjänst. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Sterne, Jonathan (2012). *The audible past*. Durham: Duke University Press.
- Thylstrup, Nanna Bonde (2018). Cultural memory in the digital age. *Transnationalizing Radio Research*, 42(1): 183–196. DOI: <https://doi.org/10.25969/mediarep/12429>.

Citera den här artikeln: Johan Malmstedt 2022. Ljudarkivet som källa: En problemtaxonomi för ljudforskning, *Kulturella Perspektiv*, vol. 31. s. 1-7.

Mottagen: 26 april 2022 **Accepterad:** 24 oktober 2022 **Publicerad:** 23 december 2022

Copyright: © 2022 Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908,
är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS